

תמיהת המהרש"ל ושיירי הקרבן שרש"י נטה מההלכה

הגמרא במסכת יבמות (נה.) תרה אחר מקור לחייב חייבי לאוין בהעראה לבד. ומביאה הגמרא מקור לכך מהפסוק (ויקרא יט כ) "ואיש כי ישכב את אשה שכבת זרע והיא שפחה נחרפת לאיש", ומדגלי רחמנא שכבת זרע גבי שפחה חרופה, מכלל דחייבי לאוין בהעראה, ע"כ. ומהי שפחה חרופה? כותב רש"י על אתר: שפחה כנענית המאורסת לעבד עברי, שמותר בה, כדכתיב (שמות כא ד) "אם אדוניו יתן לו אשה".

והנה במשנה במסכת כריתות (יא.) שנינו בדבר מחלוקת תנאים: איזוהי שפחה, כל שחציה שפחה וחציה בן חורין, שנאמר "והפדה לא נפדתה", דברי רבי יהודה. רבי ישמעאל אומר, זו היא שפחה גמורה. רבי אליעזר בן יעקב אומר, כל עריות מפורשות ושיור אין לנו, אלא חציה שפחה וחצי בת חורין, ע"כ. ובגמרא: תנו רבנן, 'והפדה' יכול כולה, תלמוד לומר 'לא נפדתה'. יכול 'לא נפדתה', תלמוד לומר 'והפדה'. הא כיצד, פדויה ואינה פדויה, חציה שפחה וחציה בת חורין ומאורסת לעבד עברי, דברי רבי עקיבא. רבי ישמעאל אומר, בשפחה כנענית הכתוב מדבר ומאורסת לעבד עברי. אם אכן מה תלמוד לומר 'והפדה לא נפדתה', דברה תורה כלשון בני אדם.

מעתה אחר שרואים אנו שנחלקו תנאים בביאור ענין שפחה חרופה, וקיימא לן כרבי עקיבא מחבירו, ואם כן הלכה כדעת רבי עקיבא ששפחה חרופה היינו חציה שפחה וחציה בת חורין, על פי זה תמה הקרבן העדה (שיירי קרבן לדף לה.) שהיה לרש"י לפרש כדעת רבי עקיבא ומפני מה נטה מההלכה ופירש כדעת רבי ישמעאל. ובפרט שרש"י עצמו בפירושו לתורה (ויקרא יט כ) פירש אכן כדעת רבי עקיבא, ששפחה חרופה חציה שפחה וחציה בת חורין.

מחלוקת המהרש"ל הקן אורה והרש"ש אם חציה בת חורין דומה לחייבי לאוין

בקושיה זו התקשה גם המהרש"ל בחכמת שלמה, והוא מפרש שאכן אין כוונת רש"י לדעת רבי ישמעאל אלא דוקא לדעת רבי עקיבא, ומה שכתב רש"י 'שפחה כנענית', פירושו שהיא חציה משוחררת. ולפי זה מוסיף המהרש"ל וכותב שגם המשך דברי רש"י 'המאורסת לעבד עברי' אינם מוכרחים, שהרי כיון שחציה בת חורין - הוא הדין אם התארסה לישראל גמור שתופסין בה קידושין, אלא שרש"י נקט ציור זה שאותה שפחה מאורסת לעבד עברי, לפי שרש"י חזר אחר מקרה שבו אין איסור בנישואיה מלבד עצם האיסור שמזנה תחת ארוסה.

והקן אורה כתב לבאר דברי רש"י באופן אחר שרש"י נקט בדוקא לפרש הסוגיא כדעת רבי ישמעאל וזאת משום שלדעת רבי עקיבא לא תתפרש הסוגיא כזאת. שכן הגמרא באה בדבריה למצוא ראייה שחייבי לאוין חייבים אף בהעראה, ועל כך הביאה הגמרא שמדהצריך 'שכבת זרע' בשפחה חרופה משמע שבכל חייבי לאוין סגי בהעראה. הרי משמע מסוגיית הגמרא ששפחה חרופה אף היא מחייבי לאוין, ואם אכן ננקוט כדעת רבי עקיבא ששפחה חרופה חציה שפחה וחציה בת חורין, אם כן לא שייך לדונה כדיון חייבי לאוין במלקות, כי כשפחה אין להלקותה משום החציה בת חורין, ומשום חציה בת חורין גם כן אין להלקותה משום שחציה שפחה. ולכן פירש רש"י שסוגיית הגמרא כדעת רבי ישמעאל, ששפה חרופה היא שפחה כנענית גמורה, וממילא הרי היא בחייבי לאוין שיכולה ללקות כחייבי לאוין [ואולי אף יש בה איסור 'לא יהיה קדש' והרי היא חייבי לאוין ממש].

דרך אחרת בביאור דברי רש"י כתב הרש"ש. לדבריו לא יכול היה רש"י להעמיד את הסוגיא כדעת רבי עקיבא, שכן חציה שפחה וחציה בת חורין שהתקדשה הרי קידושיה קידושין בגלל חצי ה'בת חורין' שבה, וכיון שקידושיה קידושין - אם זינתה הולד ממזר, ואולי אף נאסרת על בעלה בכך. ואם כן כיצד רצתה הגמרא ללמוד דין חייבי לאוין מכך שהצריך הכתוב 'שכבת זרע' בשפחה חרופה, שמא בא הכתוב להוציא רק שלא נאמר שדין שפחה חרופה כדיון אשת איש, שכשם שאשת איש אסורה כבר בהעראה כנלמד מהיקשא דרבי יונה, כך גם שפחה חרופה שקידושיה קידושין ואם זינתה הולד ממזר - אף היא יהיה דינה כן כבר בהעראה, ועל כך הוצרך הפסוק לומר שרק באופן של 'שכבת זרע' יש איסור 'שפחה חרופה'. אבל אין לנו מקור מפסוק זה לחייבי לאוין אם אסורים או מותרים בהעראה. ולכן פירש רש"י כדעת רבי ישמעאל ששפחה חרופה היא שפחה כנענית גמורה ואין קידושיה קידושין ואין הולד ממזר, והרי היא ככל חייבי לאוין, ומדהצריך הכתוב בה 'שכבת זרע' משמע ששאר חייבי לאוין סגי בהעראה. וכ"כ היפה עיניים.

ומעתה יש להקשות על דברי המהרש"ל שביאר שאכן כוונת רש"י כדעת רבי עקיבא בחציה שפחה וחציה בת חורין, הרי לכאורה כיון שחציה שפחה וחציה בת חורין אם כן קידושין תופסין בה וכמו שכתב הרש"ש, ואף הולד יש לו להיות ממזר - ומדוע באמת משווה הגמרא דין שפחה חרופה לדין חייבי לאוין. ולכאורה מבואר במהרש"ל שחציה שפחה וחציה בת חורין חסר בקידושיה, ואף בחצי הבן חורין שלה אין הקידושין תופסין, ויש לבאר נקודת מחלוקתם.

מחלוקת רבי עקיבא איגר ורבי שלמה איגר בגדר קידושי שפחה חרופה

ומצאנו בענין זה מחלוקת בין רבי עקיבא איגר לבנו רבי שלמה איגר. בתשובה אותה כותב רע"א לבנו (ח"א סימן קעא) מזכיר רע"א את סברת בנו שאף שחציה שפחה וחציה בת חורין תופסין קידושין בחציה ה'בן חורין', מכל מקום לא הוו קידושין גמורים. וכפי שרואים אנו שאין חייבים עליה מיתה, שאף זה מאחר והקידושין אינם קידושים גמורים [ונתבארה דעתו ביתר אריכות שם סימן קע].

שפחה

חרופה

יום ראשון לניסן

יבמות דף נה

להצטרפות לקבלת החידוש

a8843414@gmail.com

ורבי עקיבא איגר משיג על דבריו וכותב: ולעניות דעתי מה דמקודשת הוי קידושין גמורים. אלא דמה דאין חייבין מיתה על חצי שפחה וחצי בת חורין, היינו כיון דביאתו לא היה בכולה אשת איש, ומשום דמשתמש בצד אישות לא חייביה תורה מיתה, ע"כ. דהיינו שמצד עצם הקידושין הרי שתפסו הקידושין תפיסה גמורה בחצי ששייך בקידושין, אלא שמכל מקום לענין איסור אשת איש חידשה התורה שכיון שלא היתה כולה אשת איש וביאתו לא היתה באשת איש גמורה, ממילא לא חייבתו תורה על כך שהשתמש בצד אישות שבה.

ע"פ מחלוקת זו רצו לבאר מאחרוני זמנינו (קובץ הערות ומראה מקומות) את מחלוקת המהרש"ל והרש"ש, אשר הרש"ש פירש דעתו שקידושין חציה שפחה וחצי בת חורין קידושין גמורים הם והולד ממזר ואסורה לבעלה, ואילו מדברי המהרש"ל התבאר שאינו כן. ולפי הנ"ל מבואר היטב, כי דעת הרש"ש כדעת רע"א שמצד עצם הקידושין הרי קידושיה קידושין גמורים, ואילו דעת המהרש"ל כדעת הגרש"א, שמכח שמייעטה התורה חיוב מיתה בשפחה חרופה, מוכח שעצם הקידושין אינם קידושין גמורים, וממילא אף לא יהיה הולד ממזר.

מחלוקת המהרש"ל והק"ן אורה אם דין שפחה חרופה שייך גם במאורסת לישראל

ובראשית הדברים הזכרו דברי המהרש"ל שביאר שכוונת רש"י לחציה שפחה וחצי בת חורין וכדעת רבי עקיבא. והוסיף עוד המהרש"ל שגם המשך דברי רש"י שהעמיד במאורסת לעבד עברי, לא אמר כן רק כדי להעמיד הסוגיא בהיתר, אך הוא הדין אם נישאת לישראל שיש בה דין שפחה חרופה. והק"ן אורה תמה על דברי המהרש"ל: לא ידענא מנא ליה, הא דלכאורה נראה דווקא מאורסת לעבד עברי דנישואי היתר הוא. אבל מאורסת לישראל דנישואי איסור הוא - ליכא בה דין שפחה חרופה כלל, דבעמוד והוצא קאי, עכ"ל. היינו שנחלקו המהרש"ל והק"ן אורה אם דין שפחה חרופה הוא דוקא במאורסת לעבד עברי או אף במאורסת לישראל.

ורבי דוד פוברסקי זצ"ל תמה על סברת הק"ן אורה, מה בכך ש'בעמוד והוצא קאי' הרי סוף סוף קידושי תופסין, והבא עליה מדוע לא ייאמר בו דין שפחה חרופה. וכיוצא בזה באדם שנשא אשה האסורה לו, באופן שקידושיה קידושין אלא ש'בעמוד והוצא קאי', וכי יעלה על הדעת שהבא עליה לא יתחייב משום איסור אשת איש. הלא ודאי שכיון שסו"ס תפסו הקידושין והרי היא אשתו, הבא עליה חייב משום אשת איש, והוא הדין שפחה זו כיון שישראל בא עליה וחציה בת חורין וקידושין תפסו, אם כן הבא עליה הרי הוא בדין 'שפחה חרופה'.

תליית הגר"ד פוברסקי בחקירה בגדר קידושי שפחה חרופה אם הוו קידושי חידוש

והגר"ד פוברסקי תלה מחלוקת זו אם חציה שפחה וחציה בת חורין המאורסת לישראל יש בה דין שפחה חרופה, בנידון הנזכר אם קידושין חציה שפחה וחציה בת חורין הוי קידושין גמורים ככל קידושין ורק שגזירת הכתוב יש שאין חייבים עליה מיתה כיון דעב"פ חציה שפחה וחסר במעשה העיברה. או שעיקר קידושי חציה שפחה וחציה בת חורין הרי הם קידושי חידוש, שאינם קידושין גמורים וחידשה התורה קידושין חדשים שחיובם לאו בלא מיתה.

ונפקא מינה לחקירה זו בדין חציו עבד וחציו בן חורין אם יכול לקדש, שאם קידושיה קידושין וחידוש הפסוק הוא שאין חיוב מיתה, אם כן הוא הדין שחציו עבדו וחציו בן חורין יוכל לקדש, אבל אם החידוש הוא עצם תפיסת הקידושין בחציה שפחה וחציה בת חורין, אם כן בשפחה שנתחדשו קידושין אלו, נתחדשו, אבל בעבד - לא.

ועפ"ז ביאר הגר"ד פ' שאם קידושיה קידושין גמורים, אם כן בודאי שאין לחלק בין מאורסת לעבד ובין מאורסת לישראל, כיון שדין קידושין אלו כדין שאר קידושין בעלמא, מלבד העונש שנתחדש בגזירת הכתוב. אבל אם חציה שפחה וחציה בת חורין קידושיה קידושי חידוש, יתכן שלא נתחדשו קידושין אלו אלא דוקא בעבד עברי, שכיון שהוא מותר בחצי שפחה חידשה בו התורה תפיסת קידושין גם בחצי הבן חורין, אבל במאורסת לא.

סתירה בדעת הרמב"ם אם שפחה חרופה היינו במקודשת לעבד עברי דוקא

והק"ן אורה בסוף דבריו אחרי שתמה על דעת המהרש"ל וכתב לחלק בין מאורסת לעבד עברי ובין מאורסת לישראל, הוסיף: וכן משמע מדברי הרמב"ם ז"ל, ע"כ. וכוונתו למה שכתב הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה (פ"ג ה"ג): שפחה חרופה האמורה בתורה היא שחציה שפחה וחציה בת חורין ומקודשת לעבד עברי. הרי מפורש מדברי הרמב"ם שכל דין שפחה חרופה הוא באופן שמקודשת לעבד עברי דוקא.

אלא שתמה הגר"ד פ' מדברי הרמב"ם בהלכות אישות (פ"ד הט"ז): המקדש אשה שחציה שפחה וחציה בת חורין, אינה מקודשת קידושין גמורים עד שתשתחרר, וכיון שנשתחררה גמרו קידושיה, ע"כ. ומלשונו בהלכה זו משמע שדין קידושי שפחה חרופה שייך אף באופן שקידשה ישראל, שכן הרמב"ם סתם ואמר 'המקדש אשה' ולא העמיד דין זה דוקא בעבד שקידשה.

ועל פי מה שנתבאר ביאר הגר"ד פ' שאכן יש להסתפק בגדר קידושי חציה שפחה וחצי בת חורין, אם קידושיה קידושין גמורים ורק עונשה הוא גזירת הכתוב, או להיפך שקידושה אינם קידושין גמורים וחידשה התורה שבעבד תופסין קידושיה. ולכן, כשנבוא לדון לענין חיוב מלקות, ודאי שאין לנו להלקותו אלא באופן שמאורסת לעבד עברי, משא"כ במאורסת לישראל כיון שהוא רק ספק - איננו יכולים להלקותו. משא"כ לענין עצם הקידושין אכן יש לנו לחשוש שאף במאורסת לישראל יתפסו הקידושין, כיון שיתכן ואין זה קידושי חידוש אלא קידושין גמורים עם גזירת הכתוב בעונש.

"ולעניות

דעתי מה

דשפחה

חרופה

מקודשת

הוי קידושין

גמורים. אלא

דמה דאין

חייבין מיתה

על ביאתה,

היינו כיון

דביאתו לא

היה בכולה

אשת איש"

להצלחת וישועת

הר"ר משה עקיבא

בן שרה הי"ו

בכל מעשי ידיו